

Andrzejewska, Aldona

Góra zamkowa w Mielniku w świetle ostatnich badań terenowych

"Podlaskie Zeszyty Archeologiczne", 4, 2008,
s.[223]-245

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GÓRA ZAMKOWA W MIELNIKU W ŚWIETLE OSTATNICH BADAŃ TERENOWYCH

I

Mielnik, położony na krawędzi zbocza doliny Bugu, znajduje się na Wysoczyźnie Drohiczyńskiej, charakteryzującej się urozmaiconym ukształtowaniem powierzchni [Kondracki J., 1994, s. 142, 1560]. W rejonie miejscowości znajdują się liczne pagóry i wyniesienia, z których szczególnie atrakcyjne osadniczo okazały się te rozciągające się wzdłuż rzeki. Wyniesienia te, miejscami tylko podzielone jarami oraz sztucznie uformowanymi przekopami, znajdują się obecnie w centrum miejscowości. Najbardziej na wschód, w kierunku rynku, wysunięty jest najwyższy pagór zwany górą zamkową. Po zachodniej stronie tej dominanty znajduje się niższe rozległe wyniesienie, rozdzielające się na dwie wyodrębniające części. Pierwsza z nich, o kształcie wydłużonego owalu, gdzie znajduje się prawosławny cmentarz, ulokowana jest od strony rzeki. Druga, o nieregularnym kształcie z dominującym niewielkim pagórem zajęтым przez cerkiew Narodzenia Najświętszej Panny Marii, sięga na północ do drogi prowadzącej do Drohiczyna.

Góra zamkowa dzieli się na dwie części. Wyższa ulokowana w zachodniej partii wyniesienia posiada bardzo strome stoki od strony Bugu i stosunkowo niewielką powierzchnię wypłaszczonej kulminacji. Niższa, o blisko 13 m, zajmująca wschodnią partię wyniesienia charakteryzuje się znacznie obszerniejszym plateau, po stronie północno-wschodniej zajęтым przez ruiny kościoła oraz budynek dawnej plebanii. Dodatkowym elementem obronnym był przekop otaczający górę od wschodu, północy i zachodu, którego odcinki czytelne są nadal w terenie. Najbardziej uległy one zatarciu od strony zachodniej, najprawdopodobniej zasypane i także zniwelowane, gdzie obecnie przebiega droga prowadząca nad Bug do boiska piłkarskiego. Od tej strony wyraźnie widać, mimo porastającej roślinności, że stok góry został częściowo zniszczony, może na potrzeby budowy drogi. Obecnie na zamek najłatwiej dostać się można od północy, przez groblę prowadzącą przez fosę od ulicy Brzeskiej.

Śladów dawnych dziejów miejscowości, od 1440 do 1934 r miasta, nie zachowało się wiele. Na górze zamkowej, pozostały ceglane ruiny dawnego parafialnego kościoła

św. Trójcy, uznawanego za późnogotycki, oraz ostańce kamiennych murów zamkowych widoczne na stokach wyższej części stanowiska. Tam też na szczycie pozostały ruiny cerkwi p. w. Aleksandra Newskiego, wzniesionej w latach sześćdziesiątych XIX w., zburzonej w latach dwudziestych XX w. Dla lepszej ekspozycji tej świątyni, przed jej budową o kilka metrów podwyższono wyniesienie. Prace te zmieniły obraz tego miejsca, a o pierwotnej wysokości góry informują wspomniane wcześniej ostańce murów. Podobnie jak te ostatnie działania, również kolejne przebudowy zamku mogły zatrzeć ewentualne ślady starszej grodowej warowni, bowiem dzisiaj trudno jest dostrzec w terenie ich pozostałości. Natomiast na sąsiednim wyniesieniu ukształtowanie terenu prawosławnego cmentarza oraz zachowane w jego obrębie odcinki wału, mogą sugerować pierwotnie inne funkcje tego miejsca.

W bezpośrednim sąsiedztwie góry zamkowej, po jej wschodniej stronie, znajduje się centrum dawnego miasta, które rozwijało się wzdłuż drogi prowadzącej z Drohiczyna do Brześcia [Słownik..., s. 346-347; Michaluk D., 1994]. Układ i kształt rynku oraz ulic przyrynkowych nie odwzorowuje regularnego planu. Plac targowy oraz kwartały zabudowy zajmowały wąskim pasem pierwotnie obszar między traktem Drohiczyn-Brześć i krawędzią zbocza doliny Bugu. W obrębie kwartału położonego na wschód od rynku, a od niego oddzielonego zabudową przyrynkową, w XVI w. ulokowano kościół filialny Narodzenia Najświętszej Marii Panny. Dalej w obrębie kolejnego kwartału cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego. Świątynie te nie dotrwały do naszych czasów. Obecny murowany kościół parafialny p. w. Przemienienia Pańskiego, ulokowany przy ul. Brzeskiej, może w miejscu dawnego drewnianego kościoła p. w. św. Rocha istniejącego w 1. połowie XVI w., zbudowano w latach 1912-1920 [KZA, s. 33-38]. Przy trakcie brzeskim, na zachód od góry zamkowej, na opisywanym wcześniej wyniesieniu, znajduje się murowana cerkiew p. w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, wzmiankowana w 1551 r., zbudowana na początku XIX w. w miejscu poprzedniej drewnianej. Na terenie prawosławnego cmentarza funkcjonuje drewniana kaplica p. w. Opieki Matki Boskiej wzniesiona w końcu XVIII w.

II

W opracowaniach dotyczących dziejów miejscowości oraz zamku, przywykło się uważać, że w Mielniku już w XI w. funkcjonował rozległy zespół osadniczy, składający się z grodu i osad rozlokowanych w jego otoczeniu [Michaluk D., 1991, s. 1-2; 1994, s. 27 – 28; 1999]. Powstanie zespołu wiązano z działaniami Jarosława Mądrygo, który to książę w zamian za pomoc udzieloną Kazimierzowi Odnowicielowi w odzyskaniu Mazowsza, uzyskał nabytki terytorialne na wschodnich rubieżach ziem dotąd podległych książętom polskim. Sugestie te wynikające z analogii do Drohiczyna oraz uznania

wzmianki z 1260 r o grodowej cerkwi mielnickiej za wystarczające do przenoszenia początków grodu o 200 lat wstecz, nie mają jak dotąd oparcia w wynikach badań archeologicznych [Perlikowska-Puszkarska U., s. 36]. Na uwagę zasługują dotychczasowe ustalenia dotyczące rozplanowania starszego zespołu na terenie wzgórza cerkiewnego i obszaru prawosławnego cmentarza. Zdaniem D. Michaluk cerkiew p. w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny znajdować się może w miejscu starszej murowanej świątyni św. Bogurodzicy, wymienionej w 1260 r. [Michaluk D., 1994, s. 43].

Gród mielnicki w XIII w. pełniący funkcje ośrodka administracyjno-terytorialnego, w XIV w. wraz z Ziemią Drohiczką znalazł się w rękach litewskich. W następnych stuleciach gród przekształcono w warownię lepiej przystosowaną do pełnienia swojej funkcji. O zakresie tych prac nic nie wiadomo, natomiast wzmianka o funkcjonowaniu w 1420 r. kościoła zamkowego, pełniącego funkcje farnego, p. w. Bożego Ciała, Najświętszej Panny Marii i św. Mikołaja, świadczy o podniesieniu rangi założenia w czasach litewskich. Krótki epizod władztwa mazowieckiego zaowocował w 1440 r. lokacją miasta na prawie chełmińskim. Od XV w. w Mielniku ustanowiono siedzibę sądu ziemskiego i grodzkiego. Dalszy rozwój miasta w XVI w. zaowocował utworzeniem w Mielniku stolicy powiatu a następnie Ziemi Mielnickiej. Przemiany te w XV i XVI w., częste przejazdy i wizyty wielkiego księcia i króla powodowały, że zamek wymagał kolejnych przebudów. Zachowane inwentarze zamkowe z XVI w. określają stan zabudowy i jej charakter [AGAD]. W ich świetle zamek rysuje się jako obiekt dwuczłonowy, czyli dolny i górny, wzniesiony, poza wieżą bramną, z drewna i otoczony drewniano-ziemnymi umocnieniami. Na zamku górnym znajdować się miała wieża mieszkalna, natomiast w obrębie dolnego niewielka murowana świątynia św. Mikołaja pobita gonimymi [AGAD, 1545, k. 90] oraz drewniane zabudowania rozlokowane przy obwodzie obronnym. W latach czterdziestych XVI w. rozpoczęto budowę domu zamkowego, bardziej przystosowanego na potrzeby króla. Nie wiadomo czy zamierzenia te zostały w pełni zrealizowane, przed pożarem jaki miał miejsce w 1551 r., natomiast późniejsze lustracje i inwentarze informują, że nie odzyskał on dawnego wyglądu [AGAD, 1560, k. 184]. Wznoszono na jego terenie budowle drewniane o funkcjach magazynowych i kancelaryjnych związanych z potrzebami starostwa, jednak niepokoje wojenne dotyczące miasta w 2. połowie XVII i w XVIII w. sprzyjały kolejnym zniszczeniom. Przyjmuje się, że zniszczony w tym czasie kościół zamkowy odbudowano dwukrotnie na potrzeby parafialne, pod koniec XVI w. i następnie na początku XVIII w. kiedy to otrzymał wezwanie św. Trójcy [KZA, s. 35].

III

Prace terenowe na stanowisku nr 1 w Mielniku prowadzone były w latach 1958-1961 oraz 1985-1988 [Górska I., 1969; 1960; 1961; Rejniewicz Ł., 1988; Perlikowska-Puszkarska U., 1989]. Ich wyniki są bardzo interesujące, jednak zakres tych prac nie pozwolił na poznanie ewentualnych przemian grodu w założenie zamkowe i określenia jego rozplanowania.

Kontynuacja prac badawczych na stanowisku 1. w Mielniku podjęta została w 2007 r. w związku z planowanymi pracami konserwatorskimi zachowanych tutaj ruin świątyni. Prace terenowe miały na celu rozpoznanie reliktyw zabudowy oraz stratygrafii nawarstwień kulturowych w rejonie zachowanych pozostałości kościoła św. Trójcy. Jednak stan techniczny zachowania ruin murów kościoła determinował rozplanowanie miejsc penetracji. Potrzeby badawcze wymagały lokalizacji wykopów we wnętrzu kościoła oraz po jego zewnętrznej stronie przy licach ścian, jednak prace takie związane powinny być z wykonaniem prac rekonstrukcyjno-konserwatorskich o charakterze budowlanym. Takiego rozwiązania wymagał stan zachowania ruiny. Dlatego też w celu realizacji programu wyznaczono wykopy, maksymalnie zbliżone do reliktyw zachowanych ścian, w miejscach pozwalających rozpoznać rozplanowanie zabudowy w najbliższym otoczeniu kościoła.

Badania prowadziła Pracownia Dokumentacji Archeologiczno-Konserwatorskiej, we współpracy z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.

Łącznie przebadano powierzchnię 124,5 m², w ramach 12 wykopów. Ze względu na brak dostępu do dokumentacji z badań w 1988 r. nie było możliwe zastosowanie ciągłej numeracji jednostek badawczych. Dlatego nadawano oznaczenia cyframi arabskimi, przełamanymi przez numer roczny.

Wykop 1/07 o wymiarach 1x18 m miał charakter sondażowy. Wyznaczono go wzdłuż północnej ściany świątyni, w odległości 1,8 m. Celem penetracji w tym miejscu było poznanie stanu zachowania nienaruszonej stratygrafii nawarstwień ziemnych i reliktyw zabudowy, konieczne do dalszego planowania lokalizacji wykopów, zwłaszcza że w rejonie tym w roku 1988 prowadzono prace, a ich efekty nie były znane. W trakcie naszych działań dwukrotnie osuwały się odpadające oblicówki ściany świątyni, co skutecznie zniechęcało do działań w jej bezpośredniej bliskości. Zgodnie z przewidywaniami w wykopie natrafiono na zarysy 3 wykopów, ale mimo to ustalenia dokonane w tegorocznym sezonie uznać należy za wyjątkowo istotne. Odsłonięto relikty czterech murów fundamentowych, oznaczone w dokumentacji polowej od I do IV, ułożone na osi N-S, w układzie prostokątnym do północnej ściany kościoła. Przy zachodnim profilu wykopu odsłonięto znany z wykopu XVII relikty muru dostawionego od północy do, jak określono wtedy, przypory kościoła. W trakcie badań w roku 1987 nie usta-

lono grubości tego reliktu ani głębokości posadowienia. W tym sezonie skupiono się jedynie na lepszym poznaniu muru II, znanego od 1987 r., scharakteryzowanego jako pozostałość ściany zabudowy zamkowej starszej od świątyni. Jak ustaliliśmy mur ten to pozostałość obwodu obronnego. Został on posadowiony na sztucznie nadsypanym stoku wyniesienia. Takie nadsypywanie stoków mające na celu poszerzenie plateau zamku dolnego potwierdzają obserwacje poczynione w wykopie VIII z 1985 r. Na podstawie tych odkryć wiemy już, że północny i zachodni stok wyniesienia sztucznie uformowano. Odkryty odcinek obwodu obronnego składał się z murowanej partii fundamentowo-stabilizującej oraz drewnianej konstrukcji. Niestety z braku dokumentacji z 1988 r. nie możemy określić szerokości partii fundamentowej. Zarejestrowane jej pozostałości osiągały szerokość ponad 3 m. Zbudowane były na warstwach nasypowych składających się z gliny i piaszczystej próchnicy. Stopę, posadowioną na poziomie niw. 143,82 m n. p. m., stanowiła warstwa wylewki zaprawy wapiennej zmieszanej z drobnym gruzem ceglanym, miąższości 0,2-0,3 m bezpośrednio na niej ułożone zostały 3 warstwy kamieni, spajanych wapienną zaprawą i gliną. Na kamieniach zalegał rumosz polepy przemieszanej z grudami zaprawy, gliną i kawałkami zwęglonego drewna. Sądzić należy, że ściana obwodu licowana konstrukcją drewnianą, w jądrze zbudowana była z gliny. Omawiana pozostałość linii umocnienia biegnąca na osi N-S, znajduje się na wysokości widocznych pęknięć w północnej ścianie kościoła, blisko jego narożnika NE. Spękanie to jest naszym zdaniem efektem słabej stabilizacji podłoża w miejscu sztucznie nadsypanego stoku.

Dalej w kierunku zachodnim w wykopie 1/07 odkryte zostały kolejne 2 reliktu murowane, znane tylko autorowi badań z 1988 r. Mur oznaczony w trakcie tego sezonu numerem III, o grubości ok. 1,1 m zbudowany został na terenie cmentarza przykościelnego. W trakcie jego wznoszenia zniszczono jeden z pochówków (nr 7). Omawiany relikty wykonany został we wkopie wąskoprzestrzennym z kamieni zalewanych wapienną zaprawą, a posadowiony na poziomie niw. 144,02 m n. p. m., na poziomie zachowanej korony (145,20 m n. p. m.) warstwy wyrównywano z użyciem kawałków cegieł.

Poza wspomnianym pochówkiem w wykopie odsłonięto jeszcze siedem kolejnych grobów. Jeden (nr 8) obok grobu 7 i 6 następnych w części zachodniej wykopu. Zakres obserwacji w omawianej jednostce badawczej umożliwiał eksplorację trzech pochówków, oznakowanych numerami 1 – 3, poza wymienionymi nr 7 i 8. Zaznaczyć należy, że cmentarzysko odnotowano jak dotychczas po północnej stronie kościoła, bliżej jego zachodniej partii.

Kolejny fundament, oznaczony numerem IV, znajdował się bliżej zachodniej partii świątyni. Podobnie jak poprzednio opisane przebiegał na osi N-S. Interesująca jest na pewno jego relacja do bryły kościoła, która to została poznana w trakcie poprzednich

badani. Mur ten ma grubość prawie 3,9 m. Zbudowany jest z wielkich kamieni eratycznych, spajanych zaprawą wapienną. Kolejne warstwy kamieni wyrównywano zaprawą i gruzem ceglany. Mur posadowiono na głębokości 144,04 - 144,20 m n. p. m.

W wykopie na głębokości 143,20-144,00 m n. p. m., odnotowano strop nawarstwień zawierających ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych z XII-XIII w. calec znajdował się na poziomie 142,60 - 143,70 m n. p. m., przy czym najniższe wartości odnotowano w partii zachodniej na pierwotnym stoku.

Wykop 2/07, o wymiarach 3x5 m, wyznaczono po południowej stronie ruin, stycznie do narożnika utworzonego przez zachodnią ścianę zakrystii i południową ścianę kościoła. Celem penetracji w tym miejscu było sprawdzenie przebiegu dalszego odcinka fundamentu ściany, znanego z wykopów XIV i XV z 1987 r., a ułożonego na osi W-E, czyli równoległe do południowej ściany korpusu świątyni, w odległości ok. 2,4 m. Na spodziewany relikw natrafiono. Korona muru, o grubości ok. 0,7 m, zachowała się na głębokości 146,20 m n. p. m. Został on posadowiony na głębokości 144,20 m n. p. m. Mur zbudowano we wkopie wąskoprzestrzennym. Część fundamentowa, o głębokości ok. 1,6 m, wykonana została z 6 warstw kamieni eratycznych i ceglano-guzu, którym wypełniano przestrzenie między kamieniami, zalewanych wapienną zaprawą. Oparta na tym fundamencie ściana zachowała się na wysokość 0,5 m. Licowano ją warstwami ciosów kamiennych oraz kamieni łamanych oraz cegieł, którymi wyrównywano warstwy. Jądro muru wykonano z eratyków i guzu ceglano-guzu. Średni wymiar całych cegieł wynosił 256,5x124x84 mm. Od strony południowej do ściany przylegał bruk dziedzińca. W warstwie próchnicy zdeponowanej między kamieniami znaleziono srebrny szeląg Krystyny bity w Rydze w 2. ćwierci XVI w.

W świetle dokonanych odkryć ustalono, że do korpusu świątyni od południa poza zakrystią przylegały dwa inne pomieszczenia. Ich funkcji na tym etapie badań nie można do końca zdefiniować, ale przynajmniej środkowe odkryte w tym sezonie w omawianym wykopie, mogło pełnić funkcję bocznej kruchty. Pod nią nie było podziemia, a dwie zarejestrowane ceglano-guzowe komory grobowe stanowiły miejsce na pochówki zagłębione w ziemi. Podobne krypty odnotowano w pomieszczeniu sąsiadującym od zachodu, eksplorowanym w roku 1987. Kolejny starszy poziom stratygraficzny odnotowany w omawianym wykopie wiąże się z relikwami dwóch murowanych obiektów. Pierwszy, odsłonięty we wschodnim profilu, to północno-zachodni narożnik fundamentu i odcinek zachodniej ściany budowli rozlokowanej we wschodniej części plateau dolnego zamku. Zarówno obserwowany odcinek południowego muru kruchty jak i zakrystii (co odnotowano w trakcie poprzednich badań) częściowo posadowiony był na pozostałościach tej budowli. Fundament opisywanego relikwu zbudowany był z 3 warstw dużych eratyków układanych bez zaprawy. Głębokość fundamentu wynosiła 0,6-0,7 m, a od-

sadzka od lica wyżej zachowanej ściany miała szerokość ponad 0,7 m. Ściana i narożnik zostały wykonane z kamiennych ciosów oraz miejscami kamienia łamanego na zaprawie wapiennej. Ściana zachowała się na wysokość 4 warstw kamieni równą blisko 1 m.

Drugi, starszy stratygraficznie fundament przebiegający na osi N-S, odsłonięto w profilu zachodnim wykopu, w jego odcinku obejmującym szerokość kruchty. Jego relacja do fundamentu kościoła nie jest w pełni czytelna i kwestia ta wymaga dalszych badań. Zachowany odcinek długości ok. 2,6 m z jednej strony ogranicza fundament południowej ściany korpusu świątyni a z drugiej fundament południowej ściany kruchty.

Natomiast najmłodszym elementem czytelnym w wykopie w partii mieszczącej się w obrębie kruchty były pozostałości ciągu komunikacyjnego prowadzącego z kruchty do zakrystii, przez otwór wejściowy w jej zachodniej ścianie. Stanowiła je betonowa wylewka i oparte na niej 3 ceglane stopnie prowadzące na poziom posadzki zakrystii. Różnica w poziomach między sąsiednimi lokalnościami wynikała z obecności pod zakrystią krypty, podobnie jak pod częścią nawową kościoła.

Najstarsze nawarstwienia, zawierające ułamki naczyń datowanych na XII i XIII w. znajdowały się na głębokości 2,6 - 3,2 poniżej gruntu. Calec w wykopie stwierdzono na głębokości niw. 143,06 m n. p. m.

Wykop 3, o wymiarach 2x18 m wyznaczono po południowej stronie kościoła, na przedłużeniu wykopu 2, z zachowanym nie eksplorowanym odcinkiem szerokości 2 m oddzielającym obie jednostki badawcze, w miejscu przebiegu ogrodzenia ruin kościoła. Wykop sięgał niemal południowej krawędzi stoku wyniesienia. Celem prac w wytypowanym miejscu było pełniejsze poznanie zachowanych pod ziemią reliktyw zabudowy zamkowej oraz ich relacji do kościoła. Ustalenia te konieczne są ze względów konserwatorskich, określających zakres prac budowlano-remontowych ewentualnie mających być podjętych przy odbudowie świątyni. W omawianej jednostce badawczej odkryto wyjątkowo interesujące pozostałości.

W północnej części wykopu natrafiono na głębokości 143,85-143,30 m n. p. m. na nawarstwienia z materiałem wczesnośredniowiecznym. Strop calca znajdował się na głębokości 143,30 m n. p. m. Za najstarszy relikw murowany uznano kolejny narożnik, tym razem południowo-zachodni, fundamentu i ściany budowli rejestrowanej w wykopie 2 we wschodnim profilu. Podobnie jak tam fundament o głębokości ok. 1 m zbudowany był z wielkich eratyków układanych w warstwy bez zaprawy. Na nim z uwzględnieniem odsadzki o szerokości ok. 0,8 m posadowiono ścianę zbudowaną z ciosów kamiennych i łamanego kamienia na zaprawie wapiennej. Ciosy głównie użyto do opracowania narożnika. Zachowana wysokość ściany wynosiła ok. 1 m. Opisany relikw oraz odkryty w wykopie 2 stanowią narożne murowane elementy konstrukcyjne bu-

dowli zamkowej, prawdopodobnie drewnianej, stabilizowanej w podłożu solidnymi szerokimi fundamentami oraz murowanymi wzmocnieniami narożników.

Kolejnym, młodszym, reliktem odsłoniętym w wykopie był odcinek północnej ściany domu zamkowego. Korona muru, o grubości ponad 1,1 m, odnotowana została na głębokości 145,42-145,51 m n. p. m. Na głębokości 144,10 m n. p. m., znajdowała się odsadzka, o szerokości 0,3 m, notowana tylko w licu północnym muru. Partia fundamentowa lica południowego nie mogła być obserwowana ze względu na konieczność zachowania odsłoniętych kanałów wewnątrz budowli. Stopa fundamentowa muru znajdowała się 2,9 m poniżej gruntu czyli na głębokości niwelacyjnej 142,40 m n. p. m. Ściana do poziomu odsadzki zachowała się na wysokość 5 warstw kamieni. Lica wykonano bardzo starannie z łamanego kamienia spajanego zaprawą wapienną. Poniżej odsadzki mur składał się z 8 warstw eratyków na zaprawie wapiennej. Grubość fundamentu o ile nawet nie uwzględni się ewentualnej odsadzki po stronie południowej wynosiła 1,6 m. Po stronie południowej muru w wykopie natrafiono na ceglane poziome i pionowe kanały, ogrzewania hipocaustum. Zajmowały one niemal całą przestrzeń tej części wykopu i dlatego nie eksplorowano jej do calca. Do budowy kanałów użyto cegieł wypalanych oraz suszonych na słońcu, a miejscami tylko ciosów kamiennych. Ogrzewano w ten sposób zapewne reprezentacyjno-rezydencjonalne pomieszczenia zamku. Poniżej spodziewać się należy pomieszczenia piwnicznego mieszczącego piec hipocaustum.

Po stronie północnej domu zamkowego w wykopie odnotowano naturalne obniżenie, które zostało w czasie budowy domu zasypane gruzem, kamieniami i różnorodnymi odpadami. W obrębie tego poziomu wyrównawczego natrafiono na 3 gotyckie detale architektoniczne wykonane z piaskowca – zwornik sklepienia krzyżowego, element maswerku oraz odcinek profilu żebra sklepiennego. Pochodzić one muszą ze starszej budowli.

Następny poziom stratygraficzny powstały już po zniszczeniu domu zamkowego, wiązał się z kolejną fazą zagospodarowania tego miejsca. Na poziomie zachowanej korony ściany domu zbudowano bruk dziedzińca zamkowego. Wzdłuż profilu wschodniego wykopu zanotowano pozostałości 3 budynków drewnianych, lub może nawet szkieletowych, posadowionych na murowanych podmurówkach. Dwa z nich wyposażono w kamienne podmurówki, wykonane z rozbiórkowego materiału pozyskanego ze ścian domu zamkowego. Trzecia z podmurówek wykonana była z cegieł łączonych gliną i słabą zaprawą wapienną. W części południowej wykopu natrafiono na posadzkę, wykonaną starannie z kawałków cegieł, znajdująca się w drewnianym budynku, którego relikty nie zachowały się. Budynek ten ułożony był wzdłuż krawędzi południowego stoku wyniesienia.

Wykop 4/07, o wymiarach 1x7 m miała charakter sondażowy. Ułożono go prostopadłe do wykopu 3/07, tak aby częściowo pokrył się jego zachodni skraj z relikdami pieca hipocaustum. Głównym celem penetracji w jego obrębie było zlokalizowanie zachodniego muru domu zamkowego. Jednak prace na głębokości 1,2 m trzeba było przerwać ze względu na rosnące w pobliżu drzewa, na których wycinkę nie miała ekspedycja zezwolenia. Stwierdzono jedynie zaleganie przemieszanych warstw wyrównawczych składających się z próchnicy, gliny i drobin ceglanego gruzu.

Wykop 5/07, o wymiarach 2,5x2,5 m wyznaczono blisko północnej ściany kościoła, na przedłużeniu osi muru IV odkrytego w wykopie 1/07, a określonego wstępnie jako pozostałość wieży bramnej. Wykop krawędzią północną oparto o lico południowej ściany dawnej plebanii, obejmując także narożnik tego budynku. W wykopie zarejestrowano na głębokości ok. 1,5 m stopę fundamentową plebanii, jednak nie natrafiono na inne relikty jak tylko obecność nieznanego z lokalizacji wykopu archeologicznego pewnie z 1988 r.

Wykop 6/07, o wymiarach 4,8x1,5 m., o długości wynikającej z ograniczeń spowodowanych porastającymi drzewami, wyznaczono po północnej stronie ruin, tak aby odsłonić ewentualną kontynuację muru III zadokumentowanego w wykopie 1/07. Spodziewane efekty zostały uzyskane. Ponadto odkryto kolejny relikty muru dostawiony prostopadłe do poprzedniego, przebiegającego na osi N-S. natomiast w części wschodniej wykopu zlokalizowano podobne pozostałości konstrukcyjne jak rozpoznane w wykopie 1/07 pozostałości obwodu obronnego. Powierzchnia opisywanej jednostki badawczej pozwalała jedynie na rejestrację przebiegu murów, dla pełniejszego ich rozpoznania konieczne jest poszerzenie obszaru penetracji, w kolejnych sezonach badawczych.

Wykop 7/07, o wymiarach 1,5x3 m rozlokowano w części zachodniej stanowiska na krawędzi stoku wyniesienia, na linii przebiegu muru północnego domu zamkowego, odsłoniętego w wykopie 3/07. W tym miejscu spodziewano się północno-wschodniego narożnika budowli. Odkryto lico południowe muru, który inaczej niż w wykopie 3, zbudowany był na całej obserwowanej głębokości z łamanego kamienia na zaprawie wapiennej. Na głębokości 3,8 m od powierzchni gruntu, czyli 143,33 m n. p. m., nie osiągnięto stopy muru, a dalsza eksploracja nie była możliwa, ze względu na osuwisko stoku. W badanym miejscu mur wznoszono równocześnie nadsypując stok wyniesienia, poszerzając w ten sposób w kierunku wschodnim obszar wyniesienia. Świadczy o tym kolejne poziomy nawarstwień stoku. Najniżej znajdowała się warstwa gruzu z zaprawą wapienną o odnotowanej miąższości od 1 do 1,6 m przy licu muru. Wyżej zalegała warstwa wyjątkowo twardej, mocno ubitej brunatnej gliny o miąższości od 0,8 do 1 m. Na poziomie 145,64 zarejestrowano warstewkę szarego piasku, poziomującego

warstwy nasypowe. Wyżej znajdujące się nawarstwienia próchniczne to nowożytnie poziomy o łącznej miąższości ok. 0,9 m. Spodziewany narożnik domu zamkowego ani odcinek wschodni jego ściany nie zachował się, bowiem zaobserwowana linia wyłamania muru świadczy o procesach osuwiskowych góry zamkowej. Stok na linii sztucznego uformowania osunął się, a wraz z nim część budowli.

Wykop 8/07, o wymiarach 1,5x3 m, wyznaczono w miejscu ewentualnej lokalizacji kolejnego 3 narożnika budowli znanej już z wykopów 2 i 3. Podobnie jak w wymienionych wykopach narożnik południowo-wschodni zbudowany był z ciosów łamanego kamienia, na kamiennym fundamencie o szerokiej odsadźce. W wykopie zarejestrowano analogiczną sytuację jak w jednostce nr 7, czyli potwierdzająca pierwotnie inny przebieg krawędzi stoku wyniesienia. Również tutaj użyto mocno ubijanej gliny do stabilizacji stoku.

Wykop 9/07, o wymiarach 1,5x5 m wraz z aneksem o wymiarach 2x3 m, ulokowano po północnej stronie kościoła. Jego celem była dalsza obserwacja przebiegu muru fundamentowego, oznaczonego nr III w wykopie 1 i wykopie 6. Dalszy odcinek tego fundamentu został odsłonięty wraz z narożnikiem i odcinkiem fundamentu o przebiegu E-W. Odnotowane odcinki murów, stanowiące pozostałość budowli ulokowanej po północnej stronie kościoła, wzniesionej po zaprzestaniu grzebania zmarłych przy świątyni, mogą być starsze od bryły dawnej plebanii, bowiem została ona posadowiona na tych reliktach.

Poza tym natrafiono w wykopie na pozostałość północno-zachodniego narożnika kolejnej budowli, wykonanej z podobnego materiału oraz w podobnej technice jak odkryty w wykopie 3/07 dom zamkowy z ogrzewaniem hipocaustum. Grubość murów wynosiła ok. 1,6 m. Ich korona znajdowała się na głębokości 20 cm od powierzchni gruntu. Zewnętrzne lico zachodniej ściany, odsłonięte w wykopie, wykonane było starannie z 9 warstw łamanych kamieni na zaprawie wapiennej. Ściana zachowała się do wysokości 2,1 m, a posadowiona była na głębokości niw. 143,60 m n. p. m. Poniżej znajdowały się wielkie eratyki w warstwie gliny twardej jak beton. Ze względu na wymiar wykopu i głębokość zalegania wielkich kamieni nie było możliwe ich wyciągnięcie. Dlatego nie znamy miąższości tego fundamentowania oraz jego rzutu. Na wysokości wykopu 9, w wykopie VIII, ulokowanym po drugiej stronie plebanii, obserwowano sztuczne nadsypanie stoków w celu poszerzenia przestrzeni dolnego zamku. W tej sytuacji zastosowanie kamiennego fundamentu o głębokich odsadzkach lub szerokich kamiennych ław, jak to miało miejsce w przypadku partii narożnikowych budowli rejestrowanej w wykopach 2, 3 i 7, nie odbiega od stosowanych rozwiązań. Opisany relikut ulokowany jest na skraju północnej krawędzi wyniesienia na linii prawdopodobnego

przebiegu obwodu obronnego. Dalsze prace badawcze w celu poznania pełnego rzutu tych relikтів są niezbędne.

Wykop 10/07, o wymiarach 2x3 m wyznaczono na zamku górnym stycznie do północnego lica ruiny cerkwi. Eksploracja nawarstwień piasku, żwiru, miejscami gliny do głębokości 4,1 m od poziomu gruntu potwierdziła przypuszczenia o znacznym przeobrażeniu tej części stanowiska. Dalsze próby określenia miąższości nawarstwień sztucznie uformowanych w tym miejscu nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, bowiem ręcznego świdra strzemiączkowego w żaden sposób nie udawało się zagłębić w twardym, zbudowanym z grubego żwiru i kredy pokładzie nasypu.

Wykop 11/07, o wymiarach 2x3,5 m wyznaczono na przedłużeniu wykopu 3/07. Celem prac w tym miejscu było poznanie przebiegu południowej ściany domu zamkowego, wyposażonego w ogrzewanie gorącym powietrzem. Zanim pojawiła się korona muru, zadokumentowano na poziomie niw. 145,40 m n. p. m., ceglana posadzkę, której odcinek poznano w wykopie 3. Niżej stwierdzono na poziomie niw. 145,26-145,34 m n. p. m., pozostałość drewnianego parkanu otaczającego zamek w czasach nowożytnych. Koronę muru zanotowano na poziomie niw. 143,94-144,11 m n. p. m., W świetle wykopu nie poznano grubości muru, a jedynie jego przebieg. Usytuowany był on na krawędzi i częściowo skłonie stoku wyniesienia. Zewnętrzny wymiar domu zamkowego na osi północ-południe wynosił około 12 m.

Wykop 12/07, o wymiarach 1x2,5 m, wyznaczono po północnej stronie kościoła, bliżej krawędzi stoku północno-wschodniego. Porastające to miejsce drzewa oraz bliskość stromizny stoku ograniczały miejsce lokalizacji wykopu, którego celem było poznanie rzutu zabudowy, znanej już z innych ułożonych w tym rejonie jednostek badawczych. Odsłonięto niewielkie odcinki, na poziomie niw. 145,45 i 144,96 m n. p. m., koron dwóch murów o przebiegu na linii N-S, które to posadowiono na starszym relikcie. Mury te wykonano z analogicznego materiału i z zastosowaniem podobnej techniki jak to stwierdzono w przypadku muru III z wykopu 1, 6 i 9. Poniżej na głębokości 144,35 odnotowano koronę kolejnej kamiennej konstrukcji, na stropie której stwierdzono ślady spalenizny. Relikt ten znajduje się na linii umocnień zamku, odnotowanych w wykopie 1, co wymaga dalszych obserwacji w trakcie kolejnego sezonu wykopaliskowego.

I V

W trakcie prac badawczych pozyskano stosunkowo mało liczny zespół zabytków ruchomych, liczący 6060 sztuk. Składają się na nie: 3160 fragmenty glinianych naczyń, 2462 destrukty kości zwierzęcych, 305 fragmentów tzw. ceramiki budowlanej w tym kafle piecowe, płytki posadzkowe, detale architektoniczne, elementy związane z syste-

mem hipocaustum, 41 okazów szkła okiennego i naczyniowego, 81 mocno skorodowanych wyrobów żelaznych, oraz zaledwie 11 egzemplarzy przedmiotów innych czyli kamienna kulka do procy, srebrna moneta, żelazna sprzączka, kościana zdobiona płytka, dwie rogowe oprawki, 2 oselki oraz 4 kawałki rogu jelenia ze śladami obróbki.

Chociaż opracowanie szczegółowe zabytków nie jest jeszcze zakończone, można już teraz wydzielić pewne grupy chronologiczno-formalne ceramiki naczyniowej i kafli piecowych, które to zabytki mają największe walory datujące. Wśród naczyń za najstarsze uznać należy wyroby wczesnośredniowieczne, datowane na XII i XIII w. Głównie są to garnki wykonane z mas ceramicznych przygotowanych z żelazistej gliny schudzonej domieszką drobnego tłucznia kamiennego lub rzadziej piasku i tłucznia. Garnki te to formy esowate o profilowanych wylewach, mocno wydętych brzuścach zdobionych poziomymi liniami dookólnych żłobków. Kolejne naczynia to okazy późnośredniowieczne reprezentowane głównie przez grupy technologiczne B, C i D oraz E. Grupa B i C charakteryzuje się redukcyjnym wypałem co w efekcie dawało szare lub czarne barwy czerepów. Poza garnkami wydzielono misy makutry, patelnie trójnóżki. Grupa technologiczna C określana jako naczynia stołowe to głównie dzbany. W grupie D – naczyń wypalanych w silnie utleniającej atmosferze – mieszczą się okazy wykonane z glin żelazistych, o czerepach barwy brązowej i ceglastej oraz z glin o małej zawartości żelaza, o barwie czerepów kremowej i beżowej. W tej grupie wydzielono wiele form; garnki, dzbany, misy-makutry i kubki. Naczynia pokrywane szkliwem, zaszeregowane do grupy E, w tym patelnie-trójnogi, garnki, dzbany, talerze, kubki liczniejsze są wśród naczyń nowożytnych. Chronologię tego zbioru zamknąć można w ramach XIV do końca XVIII w.

Kafle piecowe formowane w matrycach, określane jako płytkowe, można podzielić na 3 grupy chronologiczne. Do najstarszych zaliczyć należy okazy nie szkliwione z płytkami ażurowymi w formie maswerków oraz płytki zdobione motywami figuralnymi, może o tematyce religijnej lub heraldycznej, pochodzące z 2. połowy XV w. Następnie okazy renesansowe, datowane na XVI w. Spośród nich wyróżnia się wielobarwna płytka z postacią anioła tarczownika podtrzymującego tarczę z orłem, pokrytą szkliwami zielonym, żółtym, białym i brązowym. Poza nimi egzemplarze zdobione rozetami. Do trzeciej grupy, datowanej na schyłek XVI i XVII w. zaszeregowano okazy z ornamentem roślinnym. Niestety zabytki te poza kilkoma egzemplarzami zachowały się w małych fragmentach, co uniemożliwia ewentualną rekonstrukcję zamkowych pieców.

Na szczególną uwagę zasługuje srebrny szeląg Krystyny emitowany w Rydze w 2. ćwierci XVI w.

V

Wyniki tegorocznych prac, uzupełnione również efektami obserwacji dokonanych w poprzednich sezonach, pozwalają wydzielić 5 faz zasiedlenia badanego terenu: 1. fazę poprzedzającą zamek oraz 4 fazy zamkowe.

Najstarsze warstwy osadnicze datowane na XII i XIII w. nie potwierdziły istnienia tutaj grodziska, a jedynie funkcjonowanie na niższym wyniesieniu osady o charakterze otwartym. Wielkość kulminacji wysokiej góry, nawet po uwzględnieniu redukcji partii nadsypanej, pozwalała na budowę niewielkiego gródka, który w takiej sytuacji musiał posiadać szersze zaplecze w postaci wieloczołowego założenia. Wiele interesujących obserwacji terenowych pozyskać można ze zdjęć lotniczych opisywanego obszaru, które potwierdzają dawniej formułowane sugestie. Uwagę zwraca obszar prawosławnego cmentarza, gdzie znajdują się nierozpoznane badawczo odcinki wału, rysujący się jako rozległy człon dawnego grodziska. Od północy przylega do niego wydzielony obszar z cerkwią p. w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, ułożoną zdaniem D. Michaluk na terenie dawnego podgrodzia, w miejscu pierwotnej świątyni św. Bogurodzicy.

Najstarsze relikty zabudowy zamkowej zachowane we wschodniej i północnej partii dolnego zamku (I. faza) datować można na 1. połowę XV w. Należą do nich drewniano-ziemny obwód obronny posadowiony na kamiennej ławie oraz sprzężona z nim ułożona w kurtynie zachodniej budowla wieżowa, o wymiarach 7x7,5 m. Wzniesiono ją z drewna na kamiennym słupowo-narożnikowym fundamencie, przy czym do pewnej wysokości narożniki budowli wykonano z ciosów i kamienia łamanego spajanych twardą zaprawą wapienną. Te narożnikowe filary zachowały się miejscami do wysokości ok. 1 m. Na kolejne kamienne fundamenty prawdopodobnie związane z tą fazą chronologiczną natrafiono w rejonie ruin kościoła. Jednak dopiero badania tego obiektu mogą rozstrzygnąć niejasne nadal relacje stratygraficzne i funkcjonalne tych starszych relikwów poprzedzających, jak się wydaje, bryłę świątyni.

Kolejne przemiany przestrzeni zamkowej (faza II) zapoczątkowano prawdopodobnie już pod koniec XV w. i realizowano je w 1. połowie XVI w. Powiększono przestrzeń zamku dolnego, nadsypując północny i zachodni stok wyniesienia. Wiązało się to z przesunięciem na tych odcinkach linii umocnień, co przyczynić się mogło do rozbiórki wieży znajdującej się w linii poprzedniej kurtyny. W warstwach wyrównawczych poziom terenu pod bruk dziedzińca tej fazy znalazły się starsze materiały rozbiórkowe, między innymi wspomniane wcześniej detale gotyckiej kamieniarki budowlanej.

Nie natrafiono jak dotychczas na relikty umocnień tej fazy. Natomiast lokalizacja fundamentów zabudowy zamku dolnego pozwala sądzić, że część budowli znalazła się na linii obwodu obronnego. W południowo-wschodnim narożniku założenia ułożono dom, posadowiony na kamiennym podpiwniczeniu. Szczególnie interesująco przed-

stawia się jego wyposażenie. Na kontynuację prac eksploracyjnych czeka obserwowany w niewielkim zakresie system ogrzewania gorącym powietrzem. Zadokumentowane zostały pionowe kanały, prowadzące od pieca hipocaustum, ulokowanego zapewne w piwnicy a niedostępnego w trakcie badań, oraz ulokowane prawdopodobnie na jego stropie poziome ceglane kanały. Znajdowały się one pod posadzką pomieszczenia. Inwentarze zamkowe nie wspominają o takim systemie ogrzewania. Natomiast inna interesująca informacja zawarta jest w lustracji z 1551 r. mówiąca o nowym wielkim domu *na muru wieży stare w ścianie zamkowej zbudowany* [AGAD, 1551, k. 4]. Krótsza wschodnia ściana domu oraz dłuższa południowa, sprzężone były z obwodem. Poznano tylko szerokość tej budowli na osi N-S wynoszącą ok. 12 m. Podejmując próbę rekonstrukcji wymiaru dłuższej osi, biorąc pod uwagę wyniki badań z lat poprzednich uzyskane w wykopach ulokowanych na zachód od omawianych reliktów, oraz granicę obrywu ściany wschodniej domu, uzyskać można długość ok. 16-18 m. Solidne grube fundamenty oraz staranność licowania zachowanych odcinków ścian w konfrontacji z informacjami źródłowymi o drewnianym zamku funkcjonującym w XVI w., zmusza do rozważenia innych kreacji jego bryły.

W północno-wschodnim narożniku poszerzonej przestrzeni założenia wzniesiono inną budowlę, która znalazła się również na linii obwodu obronnego. Jej relikty nie są rozpoznane w stopniu dostatecznym, ale już na obecnym etapie badań stwierdzić można, że była to solidna konstrukcja, oparta na kamiennej ławie wykonanej z ogromnych kamieni eratycznych. Odsłonięty jej północno-zachodni narożnik i zewnętrzne lico ściany zachodniej jak i odcinek korony ściany północnej, o grubościach 1,6 m, charakteryzują się starannym wykonaniem. Lica murów wykonano z łamanego kamienia, spajanego wyjątkowo twardą wapienną zaprawą.

Wschodni skraj dawnego kościoła posadowiony jest na sztucznie nadsypanym stoku wyniesienia, a także na reliktach obwodu poprzedniej fazy. Pionowe spękania północnej ściany świątyni mogły powstać w wyniku osuwania stoku. Efektem tych procesów było również zniszczenie reliktów wschodniej ściany opisanego wcześniej domu zamkowego.

Trzecia i czwarta faza rozbudowy zamku to etapy przypadające na XVII i XVIII w. W tym czasie pojawiają się nowe zabudowania po obu stronach świątyni. Po północnej stronie odkryto kamienno-ceglane fundamenty prawdopodobnie solidniejszych budynków, natomiast po południowej, na miejscu rozebranego domu zamkowego, zarejestrowano bruk dziedzińca oraz zabudowania drewniane oparte na kamiennych bądź ceglanych podmurówkach, rozlokowane wzdłuż drewnianego parkanu otaczającego teren dolnego zamku.

Badania przeprowadzone w roku 2007 doprowadziły do poznania nowych elementów założenia zamkowego. Najważniejsze jest odkrycie kwadratowego domu zamkowego, zapewne w formie wieży. Odkryte w wykopach fragmenty wspaniałej kamieniarzki gotyckiej, wykonanej z piaskowca, określają rangę badanego obiektu. Odkrycia te pozwoliły na nowe spojrzenie na sprawę zamku mielnickiego, niedocenianego i pomijanego dotąd w ważnych opracowaniach castellogicznych. Równie istotne walory poznawcze ma odkrycie szesnastowiecznego domu zamkowego, wyposażonego w system centralnego ogrzewania. Badania nasze w zasadzie ograniczyły się do tzw. zamku niskiego. W związku z tym pamiętać należy także o zamku wysokim, znanym dotychczas tylko z przekazów historycznych.

W świetle dokonanych ustaleń najwięcej wątpliwości budzi określenie pierwotnej lokalizacji świątyni zamkowej, do tej pory uznawane za bezsporne oraz wzajemnych relacji pomiędzy zabudową świecką i sakralną.

Pełne rozpoznanie rozplanowania zabudowy zamku wraz z uściśleniem chronologii jego przemian w poszczególnych fazach oraz wyjaśnienie dziejów budowlanych obiektów sakralnych wymagają jeszcze dalszych badań terenowych.

Aldona Andrzejewska
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego

L I T E R A T U R A :

AGAD

Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. LVI. M II: Regestr popisu zamku JKM Mielnika (1545 r.); Regestr spisania zamku mielnickiego (1551 r.); Regestr tegoż zamku mielnickiego rzeczy na gospodarstwo należących (1560 r.)

Górska I.

- 1959 Sprawozdanie z badań na grodzisku w Mielniku nad Bugiem, pow. Siemiatycze, mps w archiwum Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.
- 1960 Sprawozdanie z badań na grodzisku w Mielniku nad Bugiem, pow. Siemiatycze, mps w archiwum Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.
- 1961 Sprawozdanie z badań na grodzisku w Mielniku nad Bugiem, pow. Siemiatycze, mps, KZA, archiwum Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.
- 1996 Katalog Zabytków Sztuki. Województwo białostockie. Siemiatycze, Drohiczyn i okolice, pod red. M. Kałamajskiej-Saeed, Warszawa.

Kondracki J.

- 1994 Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne, Warszawa.

Michałuk D.

- 1991 *Rezydencja gospodarska w Mielniku w XIV-XVI wieku, Białostoczczyzna*, nr 3, s. 1-4, Białystok.
- 1994 *Rozwój układu przestrzennego Mielnika w XIII-XVIII wieku, Studia Białostockie*, t. 4, s. 25-50, Białystok.

- 1999 Mielnik stolica ziemi mielnickiej na Podlasiu (do końca XVIII wieku), Mielnik.

Perlikowska-Puszkarska U.

- 1989 Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych na grodzisku w Mielniku nad Bugiem w latach 1959-1961, mps w archiwum Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

Rejniewicz Ł.

- 1988 Mielnik – zamek. Dokumentacja z badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1985-1987, Lublin.

Słownik.

- 1885 Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. VI, Warszawa.

A. Andrzejewska

THE CASTLE HILL IN MIELNIK IN THE SPOTLIGHT OF RECENT FIELD RESEARCH

The wooden fortified settlement (grad) and the castle of Mielnik were penetrated by archaeologists in years 1958-1960 and 1985-1988. The research work was continued on the hill in 2007 in connection with the planned conservation work of the existing temple ruins. The purpose of the field work was the identification of the buildings relics of the lower castle and stratigraphy of the regional cultural overlay of preserved remains of the Holy Trinity church.

All together an area of 124,5 square meters was examined, in 12 excavation pits. The results of this work supplemented by the observation effects done in previous seasons let us select 5 settlement phases of the researched terrain: 1 before the castle and 4 castle phases.

The oldest settlement layers in the lower castle area were dated to the 12th and 13th century and did not confirm of an existence of a grad, but solely an open settlement on the embankment. The oldest relics of the castle buildings were dated to the 1st half of the 15th century, consisting of a wooden-terraneous perimeter and a quadrilateral tower with remains of some other building that could be located within the ruins of the Holy Trinity church. In the 16th century changes were made in the devise of the castle space. A rectangular house was erected, which was coupled with the defense perimeter and equipped with a hipocaustum heating and a gate tower. The church which ruins have survived until our time also originates from this period. As for now, no data confirming the localization of an older temple in the same place has been discovered. After the fire in the 16th century the castle never regained its former splendour. In the 17th and 18th century the wooden starost buildings located in situ were of more modest nature.

А. Анджеевска

Замковый холм в Мельнике с точки зрения последних местных исследований

Городище и замок в Мельнике изучались археологами в 1958- 1960 и 1985 – 1988 гг. Продолжение исследовательских работ на замковом холме началось в 2007 г. в связи с планируемыми предохранительными работами на сохранившихся здесь руинах храма. Местные работы проводились с целью обследования реликтов застройки нижнего замка, а также стратиграфии культурных прослоек в районе сохранных остатков костела св. Троицы.

Всего исследовано поверхность 124,5 м², в пределах 12 траншей. Результаты местных работ, пополненные эффектами наблюдений, которые велись в предыдущих сезонах, позволяют выделить 5 периодов заселения исследуемой территории: 1 период, предшествующий замку, а также 4 замковые периода.

Самые старые поселенческие слои в пределах нижнего замка, датированные XII и XIII вв., не подтверждают наличия здесь городища, а только действующего на возвышенности поселения, открытого типа. Первой половиной XV в. датированы самые старые реликты замковой застройки, которая состоит из деревянно-земляной укрепительной окружности, а также четырехугольной башни и еще другой постройки, остатки которой находятся на месте локализации руин храма св.Троицы. В XVI в. наступили перемены в распланировке замкового пространства. Построено прямоугольный дом, соединенный с оборонительной окружностью, оборудованный отоплением *hipokaustum*, а также башней с воротами. К этому времени относится костел, руины которого сохранились до наших времен.

До сих пор не найдено данных, подтверждающих локализацию более старого храма на этом самом месте. После пожара в XVI в., замок уже никогда больше не получил прежнего полного блеска. В XVII и XVIII вв. старостянские постройки, которые размещались на месте прежних деревянных построек, были более скромными.

A. Andrzejewska

KASTELA MONTETO EN MIELNIK LAŬ LA LASTAJ TERENAJ ESPLOROJ

La restaĵoj de fortika setlejo kaj la kastelo en Mielnik estis jam esplorataj de arkeologoj en la jaroj 1958-1960 kaj 1985-1988. La esplorkomisionoj sur la kastela monteto oni ekdaŭrigis en 2007 lige kun la planataj konservaj laboroj de la ĉi-tiea preĝeja ruino. La celo de la terrenaj laboroj estis esplori la restaĵojn de la konstruaĵoj de la malsupra kastelo kaj analizi la kulturajn sedimentigojn en la tereno, kie situas la ruinoj de la preĝejo de la Sankta Triunuo.

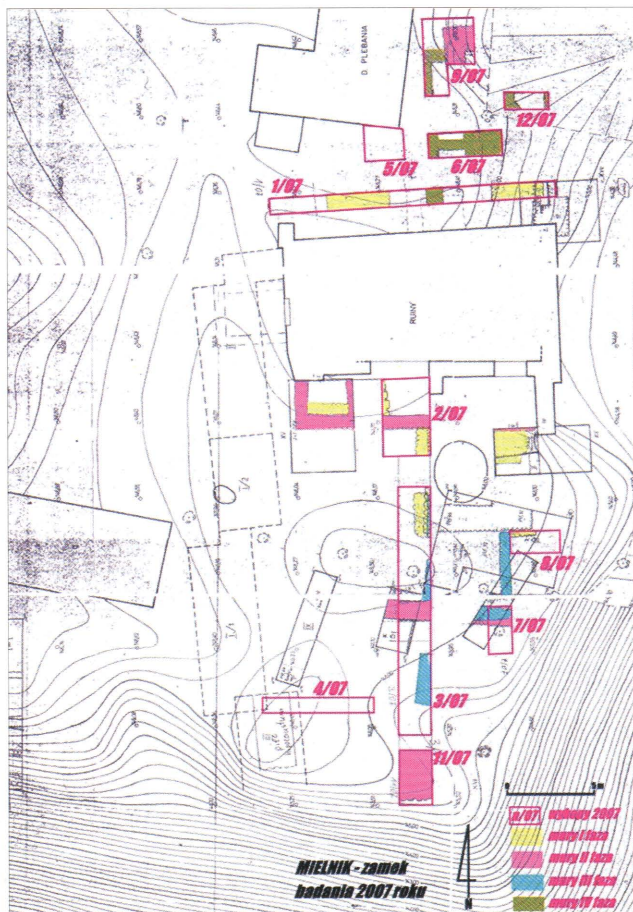
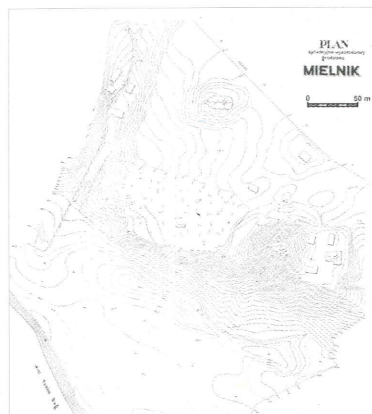
Entute oni traesploris la areon de 124,5 m² pere de 12 elfosaĵoj. Laŭ la rezultoj de la terrenaj laboroj, kompletigitaj de la rezultoj de la antaŭaj esplorkomisionoj, oni povas distingi 5 periodojn de setlado de la esplorita tereno: unu periodon antaŭ la kastelo kaj kvar periodojn kastelajn.

La plej malnovaj setladotavoloj en la tereno de la malsupra kastelo, datigantaj de la 12-a kaj 13-a jarcentoj, ne konfirmis la ekziston de fortika setlejo sur la monteto, sed nur de setlejo kun malfermita karaktero. La aĝon de la plej malnovaj restaĵoj de la kastelaj konstruaĵoj, konsistantaj el ŝton-tera defenda murego, kvarlatera turo kaj alia konstruaĵo, kies postrestaĵoj troviĝas en la sama loko kiel la ruino de la preĝejo de la Sankta Triunuo, oni determinis je la unua duono de la 15-a jarcento. En la 16-a jarcento ŝanĝiĝis la aranĝo de la kastela areo. Oni konstruis ortangulan domon ligitan kun la defenda murego, provizitan per hipokaŭsta hejtosistemo kaj pordega turo. El la sama tempo devenas ankaŭ la preĝejo, kies ruino konserviĝis ĝis la nuntempo. Ĝis nun oni ne trovis pruvojn pri la ekzisto de pli malnova preĝejo en la sama loko. Post la forbrulo en la 16-a jarcento la kastelo neniam regajnis la iaman brilon. La lignaj domoj starigataj loke de la antaŭaj konstruaĵoj en la 17-a kaj 18-a jarcentoj havis multe pli modestan karakteron.

THE HISTORY OF THE CITY OF BOSTON FROM 1630 TO 1800

The city of Boston, founded in 1630, has a rich and varied history. It was the first city in North America to be founded by Englishmen, and it has since been a center of commerce, industry, and culture. The city's history is marked by many significant events, including the Boston Tea Party, the American Revolution, and the Civil War. The city's architecture, from its colonial-era buildings to its modern skyscrapers, reflects its long and storied past. The city's population has grown from a small settlement of about 100 people in 1630 to over 600,000 people today. The city's economy has evolved from a small fishing and trading community to a major center of finance, industry, and services. The city's culture has been shaped by its diverse population, which includes people from many different backgrounds and ethnicities. The city's history is a testament to the resilience and spirit of its people, and it continues to be a source of pride and inspiration for all who live in the city.

Ryc. 1. Plan sytuacyjno – wysokościowy: Po zachodniej stronie góra zamkowa – część wyższa zwana grodziskiem z ruiną cerkwi, część niższa z ruiną kościoła parafialnego. Na wschód od góry zamkowej obszar prawosławnego cmentarza – domniemany człon grodu, oraz po północnej stronie podgrodzie.

Ryc. 2. Lokalizacja wykopów i reliktów murów na terenie dolnego zamku.

Ryc. 3. Zdjęcie 1. Wykop 2. Widok od S na lico południowej ściany kruchty ulokowanej między zakrystią i korpusem świątyni (II faza). Po prawej stronie widoczny starszy relikw fundamentu W-N narożnika wieży (I faza). Fot. A. Andrzejewska

Ryc. 4. Zdjęcie 2. Wykop 3/07. Widok od S. Na dalszym planie ruina kościoła. W wykopie ceglane kanały systemu hipocaustum widoczne wewnątrz domu zamkowego (II faza). Najwyżej posadowione ceglane relikty to podwalina z XVII w. Fot. A. Andrzejewska

Ryc. 5. Zdjęcie 3. Wykop 3. Zbliżenie
na kanały systemu hipocaustum.
Widok od N. Fot. A. Andrzejewska

Ryc. 6. Zdjęcie 4. Wykop 9. Lico zachodniego muru
budowli ułożonej w NE narożniku umocnień
(II faza). Fot. A. Andrzejewska

